

МАКС БЛЕХЕР И КОНСТАНТИН КОНСТАНТИНОВ – ДВЕ ФИГУРИ НА НЕПРИРИМОСТТА В РУМЪНСКАТА И БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА МЕЖДУ ДВЕТЕ СВЕТОВНИ ВОЙНИ

MAX BLEHER AND KONSTANTIN KONSTANTINOV – TWO PIECES OF INTRANSIGENCE IN THE ROMANIAN AND BULGARIAN LITERATURES BETWEEN THE TWO WORLD WARS

Max Blecher and Konstantin Konstantinov are two of the most queer and exceptional belletrists of the in-between wars period and they emerged on the Romanian and Bulgarian literary scene almost at the same time. This congruence has motivated us to a comparative reading of the two authors. Their main works were published between 1936–1940 and they were not read and valued as they would have deserved. We have tried to prove that in their psychological (at Konstantin Konstantinov) or avant-garde (at Max Blecher) works both writers visionarily render the world they live in.

Keywords: Max Blecher, KonstantinKonstantinov, Romanian and Bulgarian literatures, psychological prose, avant-garde prose.

Нелогични гости на времето между двете световни войни, изключителни белетристи, Макс Блехер и Константин Константинов се явяват на литературната сцена без да имат традицията на психологичната проза. Има ли сходства и различия в динамиката на творческото им развитие? Какъв е приносът на този нов за света начин на светоусещане – това е темата на нашия доклад.

Макс Блехер е роден през 1909 г. Умира млад през 1938 г. от страшна и малко позната болест – костна туберкулоза. Получава диагнозата като юноша и прекарва последните си години неподвижен в носилка, в стая със стени от корк. Ще напише трите си романа в това положение и ще опише личната си драма. Първият роман, смятан за неговия шедьовър, *Случки в близката иреалност*, е написан през 1936 г. Вторият, *Втвърдени сърца*, се появява година по-късно през 1937 г. Написан е в трето лице, а главният герой Емануел, двойник на автора, влиза в санаториум във френския град Берк-сур-Мер и разказва преживяванията си там. Този роман е сравнен от румънския критик Джордже Кълинеску с прозата на Томас Ман (Călinescu 1988: 966) и поради това сравнение романът потъва в забравата. Последният, *Осветената бърлога* е nedovършен и се появява след смъртта му през 1971 г. Описва пътуване в човешкото тяло, плаване по кръвните съдове, а описанието изобилства с физиологични детайли.

Интересна е критическата рецепция на Макс Блехер. До Втората световна война критиците смятат неговите творби за психологическа проза и го сравняват с Томас Ман, Пруст, Сартър, Жид (Кълинеску е този, който го включва в тази категория). В *История на румънската литература* Блехер се намира в раздела „Експериментална литература. Философия на неспокойството и на приключението.“ Чак след войната Макс

Блехер е оценен по достойнство. Еужен Йонеску го нарича „румънски Кафка“, неговата литература се определя с термини като експресионизъм, натурализъм, сюрреализъм и се приема за сходна с творбите на Бруно Шулиц и Роберт Валзер (Manolescu 1997: 749, Питещ, Паралела 45). Самият Блехер смята, че принадлежи към авангардистите като **сравнява** книгите си с рисунките на Дали.

Днес неговата литература се смята за една от най-добрите. Николае Манолеску го включва в *История на румънската литература* към „Великите писатели“, а Мирча Къртъреску вижда в Макс Блехер един от предшествениците на постмодернизма. Още с появата на романа *Случки в близката иреалност* критиците признават истинската му литературна стойност. За даден период обаче прозата му влиза в сянка, за което допринася и неговата преждевременна смърт. И днес Блехер е малко познат, четен или цитиран, за съжаление разбираем повече от румънската интелигенция и по-малко от широката публика.

Другият автор, Константин Константинов, е също голяма фигура в българската литература. Формиран в духа на френската и руската литература, с аналитичен поглед, той има уменията да влезе в душата на героите, да обясни човешките дебери. Константинов казва: „светът трябва да бъде променен, защото е пълен с болка, страдание, жестокост, лъжа, фалшивост.“ В сравнение с него Блехер не може с нищо да промени света, за него няма изход. Но той ще промени светоусещането, ще разкаже живота през очите на физическата болка. Точно поради този факт си заслужава да направим едно паралелно четене на двамата автори, издали най-зрелите си белетристични творби почти по едно и също време – Константинов: *Трета класа* (1936), *Ден по ден* (1938) и *Седем часът заранта* (1940); Блехер: *Случки в близката иреалност* (1936), *Втвърдени сърца* (1937).

Една от обичаните теми на двамата автори е **пътуването**. При Константинов в почти всеки разказ срещаме едно пътуване. Той е търсач на непознати вътрешни територии. Няма значение дали пътуват с колата (*Ноц*), с влак (*Трета класа*, *Седем часът заранта*), параход (*Пепел*), героите му са пътници. Но пътуването е важно за преоткриване на вътрешни пространства, символ на бягство от самите себе си: „Шосето беше безлюдно, гладко и минаваше между високи, сивосребристи ниви. Слънцето бе залязло вече и дрезгавината, синкава и прозрачна, неусетно се съгъстяваше, като че самото привечно небе се спускаше над земята. Малката двуместна кола се плъзгаше забързала, с равно, едва доловимо бучене. Мъжът с изгаснала между устните цигара държеше спокойно кормилото и отвреме навреме хвърляше бърз поглед към спътницата си.”¹

Ако при Константин Константинов героите пътуват физически, при Макс Блехер пътуването е на нивото на сетивата. Например в романа *Осветената бърлога* главният герой ще пътува по кръвоносните съдове: „Както си седя след обед в градината на слънце, и затварям очи, когато съм сам и затварям очи, или когато в средата на разговора минавам ръката си по бузите и стискам клепачи, намирам винаги същата несигурна бездна, същата интимна и позната каверна, същата топла бърлога, осветена с неясни петна и изображения, която е вътрешността на моето тяло, съдържанието на моята особа отсам кожата.“ (Blecher 1999: 233)

При двамата писатели **пътуването** е и несъзнателен скок в миналото. Героите се връщат в изгубен свят, в сянката на времето: „Младата жена затваряше очи и се силеше да заспи, но напразно. Изведнъж тя усети на дланта и пръстите си тръпката на силно многозначително ръкостискане, притвори очи и стори ѝ се, че чувства отново на устните си неговите горещи, влажни устни – веднъж, дважд, три пъти! Това бе то, всичко, тоя блед, почти никакъв спомен от оная дълбока, парлива, единствена в нейния живот, скривана дори един от друг двегодишна тяхна история, в онова далечно време! Тия бързи, мълчаливи целувки във вечерта на неговото заминаване, което приличаше на бягство. Защо беше всичко това?... Защо?“²

Интересно е, че при Блехер времето се организира върху две наротивни линии: първата е линията на повествованието, където използва минало предварително време, бъдеще в миналото, както и личните местоимения в трето лице, единствено число. Втората е линията на коментирания факти³, където използва сегашно и минало свършено време, лично местоимение в първо лице – това е субективната перспектива. Когато се връща във времето, се получава излизане от реалното, от обективното време, едно темпорално разширяване, претекст за разказване на личната драма: „Всичко, за което пиша, е било някога истинският ми живот. И все пак, когато си спомням всеки миг, който е минал поотделно и искам да го изживея отново, да му намеря тази негова светлина и неговата тъга или радост, това, което се ражда, е чувството за преходност на живота, който тече.“ (Blecher 1999: 233)

В даден момент персонажите в разказа на Константинов *Пенел*, качвайки се на парахода, се чувстват странно щастливи. Но постепенно състоянието им се променя. Обвземат ги неспокойство и страх, смесени с безразличие:

„ – Ама – Вие?...Весела? Фоспожица Весела Мержанова, нали?...

От скамейката до парапета изведнъж пъргаво се дигна мъж и се изправи пред нея, слабо наклонен напред и с къса луличка в ръка. Тя сбърчи вежди за минута, вгледа се, трепна и силно поруменя. После веднага се усмихна вяла, сякаш всичко – лицето, косите, дрехата се засмяха, но тутакси се сдържа и само тихо извика:

А!...Значи ...вие...вие сте тук!“⁴

Тази амбивалентност на душевното състояние, дуалност, отчуждаване се среща и при Блехер, където героят е между две граници: „Когато гледам дълго време точка в стената, случва ми се понякога да не знам кой съм, нито къде се намирам. Чувствам тогава – далече – липсващата ми идентичност, като че ли съм се превърнал за миг в съвсем друг човек. Този абстрактен герой и моята реална идентичност си оспорват мислите ми с равни сили.“ (Blecher 1999: 243)

Състоянията се редуват, като имат опозитивна линия, и в един момент достигат чувство за лекота, щастие, блаженство. Тази игра между реалност и сън се амплифицира, като сегашният миг остава на втори план. Персонажите, леко замаяни, възкликват: „Хубаво, нали? Като на сън...“ или „Кажете! Нали всичко това е сън?“⁵

Темата на **съня** е една от общите теми на анализирания писатели. При Макс Блехер животът се превръща в сън. Реалният живот и сънят са два свята, които взаимно се пресичат, а истинският се превръща в кошмар: „Може би трябва да се съмнявам в

реалността на тези факти и да смятам, че съм ги сънувал, може би трябва да се съмнявам в точността им, тъй като ми се струва тяхното развитие толкова логично. Може би логиката, с която нещата се случват, е само въобразена от мен по време на несън. Но логиката на фактите е последното нещо, което ме занимава.“ (Blecher 1999: 44)

Но Макс Блехер избутва границите и експериментира в сюрреалистичен план. Животът не е само сън, той е спектакъл. Всичко се превръща в гротеска, пациентите в санаториума се явяват като манекени (както при Бруно Шулиц): „Сестрата и докторът маневрираха Емануел (героя от *Втвърдени сърца*) като един манекен“. Като се има предвид болестта, реалният живот разрушава границите на естествеността, героите чувстват различно, даже чудовищно, живота: „Ернест си извади дрехата и ризата. Приличаше на дъвен борец, брониран в щит или на механичен бюст, пълен с винтове и колани, изложен в ортопедична витрина. Корсетът му пазеше тялото неподвижно, от хълбока до рамената (...) Около врата, около хълбока беше завинтен и затегнат със скелет от никел, много сложен.“⁶⁶

При Константинов героите се опитват да избягат от своето минало: „Мъжът, без да ще, гледаше и слушаше тия разговори, <...> И изведнъж някаква тъмна тревога го натисна. Той познаваше всичко това отдавна, всичката оскъдност на тоя живот, през който сам бе минал някога и от който едва бе се отгървал с последните усилия на давец се. И ето, в тоя миг, тоя живот се връщаше непроменен, все същият, или по-право – не се е изменял никога, равен, еднакъв, почти безсмъртен.“⁷⁷

При Блехер минало и настояща са неподвижни понятия, персонажите няма къде да избягат, освен в една нереална действителност, във втори, изкуствен план. Времето се разширява или изтънява: „Събуди се изведнъж на улицата, в пълна светлина. Беше като внезапно и огромно разширяване на света. Значи съществуват още къщи, истински асфалт и едно далечно, въздушно и бяло небе. Колко време беше стоял затворен в кабинета на доктора, светът беше се изтънял странно.“⁶⁸

Едно „безслънчево, студено небе“ срещаме и в края на разказа *Една нощ* на Константинов като едно завършено начало: „Наоколо беше същият, познат, вечен пейзаж. Белият път се точеше безкрай и над него, над бягащата кола, над цялата земя висеше едно огромно и празно небе.“⁶⁹

Героите му са „неспокойни, обхванати са от някакво нетърпение, изпълнени с очакване на нещо голямо и тревожно, което предстои да им се случи“ казва Иван Сарандев (Сарандев 2004: 316).

При румънския писател героите си познават много добре бъдещето, те не са неспокойни, чакащи, но експлорират усещанията. Болката за тях е нещо вградено, което им принадлежи изцяло, като експеримент, който трябва да се изживее. Изследват се отстрани, откриват се, виждат се в огледало, като в маниеризма: „Знаеш ли какво означава медицинският термин „втвърдена тъкан“? Това е сбръчкана кожа, посиняла, която се образува върху зараснала рана. Почти нормална кожа, само че безчувствена към студено, топло, или при пипане.(...) Виждаш ли, сърцата на болните са получили в живота толкова много удари с нож, че са се превърнали във втвърдена тъкан“? Безчувствени към студено, топло, и към болка. Безчувствени и посинели от жестокост“¹⁰. Критикът

Николае Манолеску казва: „Страданието на Макс Блехер е в това, че може да бъде само самият той“ (Manolescu 1999: 207). И се питат, както персонажите от разказа *Нощ* на К.К. „Закъде да бързаме? Какво друго може да ни чака?“

Константинов е писател с особен вкус към синонимите, разкривайки цялостна картина на сивотата, на потискащото чувство: „Тая сутрин, когато прислужничката донесе закуската и разтвори кадифената завеса на прозореца, в стаята не стана, както друг път, по-светло, а някакъв мътен, жълтеникав здрач надникна над стъклата. Вечерта бе валил ситен, студен дъжд, който спря по-късно и през нощта се бе превърнал в гъста, сивожълта, неподвижна мъгла.“¹¹

Блехер променя стилистичния спектър и търси метафори и сравнения в биологичния свят на сетивно, не на душевно равнище. Интересува го директният контакт с материалното, с предметността, допирът с предметите като нужно условие за достигане на щастието: „Тогавашта стаята ми се струва толкова свежа, каквато не е била досега. Връща се към предишната плътност, а предметите в нея се утаяват на местата си, така както в шише с вода топка пръст се утаява в слоеве от различни елементи, добре дефинирани и с разнообразни цветове. Елементите на стаята се наслояват в собствените им граници и в цветовете на старите спомени, които аз пазя за тях.“¹²

Краят на разказите не носи нищо ново и неочаквано, а само безразличие: „Вън почваше да се зазорява. Сива дрезгавина висеше над тъмната земя, из която влакът запъхтян едва-едва възлизаше. Небето беше ниско, безслънчево и студено и над този пейзаж бавно слизаше един мъртвороден ден.“¹³

И безнадеждност при Блехер:

„Лутам се сега в действителността, викам, умолявам да ме събудят в друг живот, в истинския ми живот. Явно е, че е средата на деня, знам къде се намирам и че съм жив, но липсва нещо във всичко това, също като в моя страшен кошмар. Лутам се, викам, вълнувам се. Кой ще ме събуди? Около мен истинската реалност ме дърпа все по-дълбоко, опитвайки се да ме удави. Кой ще ме събуди? Винаги е било така, винаги, винаги.“¹⁴

* * *

И двамата писатели не са изтълкувани и оценени в цялото им значение. Светът, изобразен от тях, е суров, сив, безсърдечен, а героите са пренебрегнати, мачкани от живота; ежедневието е било несправедливо към тях. Като едни от най-оригиналните писатели между двете световни войни, Макс Блехер и Константин Константинов се срещат на бойните полета на нова, експериментална проза и остават сродни в разбирането на наративното изкуство, във визионарното интерпретиране на нашето съществуване.

БЕЛЕЖКИ

¹ Вж. „Една нощ“ в Константинов 2006: 202.

² Вж. „Пепел“ в Константинов 1968: 120.

³ Вж. повече в Colciac 2007: 160-161.

⁴ Вж. „Една нощ“ в Константинов 2006: 166.

⁵ Вж. „Една нощ“ в Константинов 2006: 204.

- ⁶ Вж. „Inimi cicatrizate” в Blecher 1999: 135.
⁷ Вж. „Една нощ” в Константинов 2006: 207.
⁸ Вж. „Inimi cicatrizate” в Blecher 1999: 167.
⁹ Вж. „Една нощ” в Константинов 2006: 215.
¹⁰ Вж. „Inimi cicatrizate” в Blecher 1999: 203.
¹¹ Вж. „Седем часът заранта” в Константинов 2006: 160.
¹² Вж. „Întâmplări în irealitatea imediată” в Blecher 1999: 43.
¹³ Вж. „Пепел” в Константинов 1968: 32.
¹⁴ Вж. „Întâmplări în irealitatea imediată” в Blecher 1999: 114.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Ганчева 1974: Ганчева, Б. Присъствие на автора в художествената проза на Константин Константинов. – Литературна мисъл, кн. 5, с. 2.

Ганчева 1975: Ганчева, Б. Черти на психологизма на Константин Константинов. – Септември, кн. 11, с.5.

Душкова 2010: Душкова, М. Константин Константинов и българският канон (1945–1947). – В: Представи за българския литературен канон, книга II. Велико Търново.

Душкова 2012: Душкова, М. Константин Константинов – хроника на неприимостта (1944–1970). – В: Дойнов, П. Н П Б – литературата: история, понятия, подходи. София.

Константинов 1968: Константинов, К. Избрани разкази и пътеписи. София.

Константинов 2006: Константинов, К. Ден по ден. София.

Сарандев 2004: Сарандев, И. Българска литература 1918–1945, том I. София.

Ailenei 2003: Ailenei, S. Introducere în opera lui Max Blecher. Iași.

Băicuț 2004: Băicuț, I. Max Blecher – un arlechin pe marginea neantului. București.

Blecher 1999: Blecher, M. Întâmplări în irealitatea imediată. Inimi cicatrizate. Vi-zuina luminată. Corp transparent. Corespondență, Ed. Aius, Craiova, Ed. Vinea, București.

Călinescu 1988: Călinescu, G. Istoria literaturii române. București, Ed. Minerva.

Colciar 2007: Colciar, R. Timpul discursului la Max Blecher. Cluj-Napoca.

Glodeanu 2005: Glodeanu, Gh. Max Blecher și noua estetică a romanului românesc interbelic. Cluj-Napoca.

Grigore 2005: Grigore, R. Retorica măștilor în проза interbelică românească. Cluj-Napoca.

Lascu 2000: Lascu, M. Max Blecher mai puțin cunoscut. Corespondență și receptare critică. București.

Manolescu 1997: Manolescu, N. Istoria critică a literaturii române. București.

Manolescu 1999: Manolescu, N. Arca lui Noe. Eсеu despre romanul românesc, vol III. București, Ed. Eminescu.